

TÖRTÉNÉS – MÉDIUM – NYILVÁNOSSÁG

Részletes kutatási terv

I. A kutatás célja

A kutatás célja az irodalmi „esemény” jelenségének olyan vizsgálata, amely magában foglalja az irodalmi – és nem csak irodalmi – nyilvánosság szerkezetének irodalomtörténeti, médiatörténeti és történettudományi szempontú elemzését. E feladat elvégzésére olyan kutatási együttműködést kívánunk létrehozni az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében, amelyben az irodalomtudomány, a médiatudomány és a történettudomány területén tevékenykedő kutatók dolgoznak együtt. Az interdiszciplináris együttműködést az indokolja, hogy az irodalmi „esemény” vizsgálatát nem lehet elválasztani sem a történelem tapasztalatától, sem annak a nyilvánosságnak a szerkezetétől, amelyben – eseményként – megjelenik.

A kutatást *három*, a kutatás célja szempontjából alapvetőnek tekintett, nagyobb kérdésirány mentén szeretnénk felépíteni. E három kérdésirány feladata az, hogy körülírja a kutatás célját (ill. céljait), irányítsa a kutatócsoport munkáját, és olyan súlypontokat jelöljön ki, amelyeket a kutatócsoport tagjai a kutatás során megvalósuló interdiszciplináris együttműködés keretében *közös* kérdésekként tudnak majd tárgyalni. Az egyes kérdésirányok tárgyterületi specifikálása természetesen a három modul feladata – részletes leírásukat lásd lejjebb.

A kutatás *első*, kiinduló kérdése, hogy miként függ össze bármely esemény végbemenetele valamely nyilvánosság szerkezetével, és milyen strukturális különbség van valamely esemény nyilvános és rejtett, észrevétlen vagy utólagosan felismert végbemenetele között? Amennyiben valamely történés épp azáltal válik eseménnyé, hogy *nyilvánossá* válik, a nyilvánosság mindenkor szerkezete magában foglalja mindazokat a medálisi feltételeket is, amelyek között valamely történés eseményként egyáltalán megjelenik. Mivel azonban – hermeneutikai premisszákból adódóan – a valódi eseményt éppen az jellemzi, hogy utána nem marad minden ugyanaz, ami volt (hiszen amikor megértünk valamit, a megértés eseménye nyomán megváltozik ön- és világértésünk), a nyilvánosság „tere” nem egyszerűen *magában foglalja* valamely esemény végbemenetelének (elő)feltételeit, de egyúttal maga is átrendeződik az – eseménnyé váló – történés hatására. Vagyis a történés éppen azáltal válik „eseménnyé”, hogy áthágja a nyilvánosság addigi határait, szokásait, szabályait – vagyis átalakítja a nyilvánosság szerkezetét. Ami itt hangsúlyosan azt (is) jelenti, hogy a történés ún. performatívuma (olykor akár „létesítő” megnyilatkozásként is – pl. köztársaság „kikiáltása”, irodalmi mozgalmak alapító „kiáltványai” stb.) nem pusztán dolgokat, tényeket tesznek „láthatóvá” a nyilvánosságban, hanem maguk hoznak létre társadalmi tényeket. Történés, esemény és nyilvánosság hármását ezért a kutatás a maga *kölcsönösségében* igyekszik leírni, és a történeti/diszciplináris tárgyterületeken keresztül feltárni.

Amennyiben az irodalom képes arra, hogy „számot adjon” vagy „tanúskodjon” a történelem „tapasztalatáról”, vagy akár arra, hogy „történelmet generáljon” (de Man), az „eseménnyé” vált irodalmi történés sohasem pusztán csak az „irodalom” eseménye. A kutatás során megvalósítandó interdiszciplináris együttműködés *második* kérdése ezért az lesz, milyen viszonyban áll egyáltalán egymással irodalmi és történelmi tapasztalat? E kérdés vizsgálatának egyik legfontosabb tétje az irodalom és a történelmi-politikai események viszonyának újragondolása lehet – annál is inkább, mert e téren régóta nem születtek differenciált (és a történelmi események irodalmi „ábrázolásának” szempontján túllépő)

válaszok. A kérdés megválaszolása szempontjából új felismeréseket ígér annak (szükségképpen interdiszciplináris távlatú) vizsgálata, hogy milyen kapcsolat van a történés/esemény irodalomtudományi és történettudományi modelljei között?

Az interdiszciplináris együttműködés ilyen tekintetben már jól kidolgozott terminológiai-elméleti keretekre támaszkodhat, hiszen a „történés” és az „esemény” fenti fogalma mind a bölcséleti hermeneutikában, mind pedig a hermeneutikai érintettségű irodalom- és történettudományban ismert és megfelelően artikulált. Az előbbi kapcsán az *Ereignis* fogalmának Martin Heideggernél játszott szerepére (vö. kül. M. Heidegger, *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* [GA 4], Frankfurt 1981; *Beiträge zur Philosophie [Vom Ereignis]*, GA 65, Frankfurt 1989), valamint Hans-Georg Gadamer főművére, az *Igazság és módszerre* lehet utalni (amelynek Gadamer eredetileg a *Megértés és történés* címet szánta, vö. H.-G. Gadamer, „Die Kehre des Weges”, in *Uő, GW 10*, Tübingen 1995, 75.); az utóbbi kapcsán pedig Hans-Robert Jauss (*Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, Frankfurt 1982) és Reinhart Koselleck munkáira (az utóbbi szerint egy történeti esemény maga is struktúráképző lehet, vö. R. Koselleck, „Darstellung, Ereignis, Struktur”, in *Uő, Vergangene Zukunft*, Frankfurt 1979).

„Esemény” és „nyilvánosság” fentebb említett kölcsönösségéből adódóan a kutatás **harmadik** alapvető kérdése annak vizsgálata, milyen új feltételeket teremt az irodalmi nyilvánosságként kialakuló polgári nyilvánosság és a médiatársadalom nyilvánossági formái között végbement *váltás* bármely irodalmi „esemény” értelmezése számára? Azaz: milyen új feladatok elé állít a nyilvánosság leírása a tömegmédiák korában, akkor, amikor a nyilvánosság már nem kötődik eminensen az írás médiumához – mint korábban, amikor a modern-polgári nyilvánosság irodalmi nyilvánosságként kialakult, s az irodalom a nyilvánosság irányadó médiuma volt? Milyen új szempontokat nyit a tömegmédiák által preformált nyilvánosság leírása egyrészt a nyilvánosság elméleti vizsgálata, másrészt az irodalmi nyilvánosság különféle történeti formáinak – és ekképp az irodalmi esemény „mibenlétének” – a megértése számára? Ezt a kérdést más formában is fel lehet tenni: milyen – nyelvi és mediális, immateriális és materiális – tényezők játszanak közre bármely történés hozzáférhetőségében a nyilvánosság új formái alkotta feltételek között? És milyen archeológiája (történetileg artikulálandó vizsgálata) lehetséges a hozzáférés e nyelvi és mediális feltételrendszerének?

Az ily módon feltett kérdésnek azért van kitüntetett jelentősége a megvalósítandó kutatás számára, mert rajta keresztül lehet igazán megérteni, miért kapcsolódik össze egymással szorosan a *történés* és a *medialitás* problémája. A fentebb hivatkozott R. Koselleck ugyan úttörő jellegű előmunkálatokat végzett az elvárás, illetve a tapasztalati horizontok viszonyának mélyreható vizsgálatával, a történés mibenlétének megértése azonban nála is nélkülözötte a mediális létmódra és hozzáférhetőségre irányuló kérdés (valószínűsíthető) többletét. E tekintetben tehát a kutatásnak túl is kell lépnie az „esemény” és a „történés” mibenlétének megértését szolgáló korábbi terminológiai-szemléleti kereten, és a történés (esemény) *létmódját* a nyelviség és a kulturalitás köztes terében kell – érdemes – vizsgálnia. Azaz nem annyira a *történés* megértésének adekváció-igénye – a sikeres vagy sikertelen megértés okainak kutatása – fogja előrébb vinni a kérdés vizsgálatát, hanem inkább a történés *fenomenális-materiális „megtestesülésének” és mediális „megjelenésmódjának”* a kérdései. Ezek a kérdésirányok pedig szerencsésen kapcsolják majd össze a történés lehetséges létmódjainak (egyediség, ismétlődés, előhívhatóság, iterálhatóság stb.) diszciplínaközi értelmezéseit is.

E három, magából a kutatás tárgyából nyert kérdés, ill. kérdésirány, amelyekről – legalábbis a kutatás mai horizontjáról szemlélve – az irodalmi „esemény” megértését nem lehet elválasztani, eminensen mutatja a tervezett kutatás interdiszciplináris „ráutaltságát” –

azaz azt, hogy a kutatás céljának megvalósítása elemi módon igényli a szaktudományi kompetenciákon túli, jelen esetben elsősorban történettudományi és médiatudományi szempontok érvényesítését. A kutatás – kooperációként elgondolt – szerkezetét azért volt indokolt mégis az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoportra (ÁITK) építeni, mert ez az egyetlen hazai kutatócsoport, amelynek a kérdéses területen több, nemzetközi együttműködésben külföldön is publikált eredménye van. A kutatás ilyen szempontból folytatása lenne az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport *Médiium – kultúra – irodalom* című, 2005 és 2007 között végzett NKFP-projektjének, amely a 20. század első fele magyar irodalomtudományi diskurzusának kultúratudományi, illetve médiatörténeti beágyazottságát vizsgálta, és amelynek eredményeire a kutatás során támaszkodni fogunk (ld. elsősorban az alábbi tanulmányköteteket: Oláh Sz. – Simon A. – Szirák P. [szerk.], *Szerep és közeg. Medialitás a magyar kultúratudományok 20. századi történetében*, Bp. 2006; Bónus T. – Kulcsár-Szabó Z. – Simon A. [szerk.], *Az olvasás rejtekútjai. Műfajiság, kulturális emlékezet és medialitás a 20. századi magyar irodalomtudományban*, Bp. 2007; Kulcsár Szabó E. – D. Oraić Tolić [szerk.], *Kultur in Reflexion. Beiträge zur Geschichte der mitteleuropäischen Literaturwissenschaften*, Wien 2008.)

II. A kutatás szerkezeti felépítése: modulok és tárgyterületek

A kutatás két nagyobb modulból épül fel, amelyek specifikálják a fent kijelölt három kérdésirányt és meghatározzák az egyes tárgyterületi vizsgálatok körét. Mindkét modul, valamint a hozzájuk kapcsolódó részfeladatok (a részfeladatokról lásd a mellékelt táblázatot) interdiszciplináris együttműködést igényelnek, azaz az egyes modulok és a hozzájuk kapcsolódó részfeladatok az irodalomtörténeti, a médiatörténeti és a történettudományi diszciplinák együttműködését feltételezi.

II.1. Történés és esemény – nyilvánosság és latencia között

[...]

II. 2. Történeti esemény – irodalmi esemény

[...]

II. 3. A traumatikus esemény látenciája

[...]

III. A kutatás várható eredményei

A *Történés – médium – nyilvánosság* című interdiszciplináris kutatástól olyan eredményeket várunk, amelyek nem pusztán a szakma *belső* reflexióját és nem is pusztán az interdiszciplináris tapasztalatok szakmák *közötti* reflexióját szolgálják, hanem elsődlegesen annak a tágabb nyilvánosságnak a számára állítanak elő *tudást*, amelynek a maga módján fel kell dolgoznia és tovább kell adnia múltbeli *eseményeket*, és amely maga is részt vesz események – például a múltra és a jelenre irányuló *megértés* eseményeinek – a „végbemenetelében”. Annak az interdiszciplinárisan „előállított” tudásnak (reflexió)

kompetenciának), amelyet a „történes – médium – nyilvánosság” hármasa kapcsán szeretnénk kidolgozni, épp az lenne a célja, hogy az események létrejöttek, megértésének és elbeszélésének a kérdéseire távlatot, reflexiót teret, szempontokat nyisson. A kutatás során olyan konferenciákat, workshopokat szeretnénk szervezni (lásd a mellékelt táblázatot), amelynek eredményei jó eséllyel épülnek majd be – elsősorban az egyetemi, főiskolai oktatáson keresztül – a nyilvánosság önmagáról és saját lehetőségeiről alkotott tudásába.

A négy évesre tervezett kutatást két nagyobb, a kutatás második és negyedik évében tartandó konferencia, valamint a konferenciákat előkészítő, az első és a harmadik kutatási évre eső workshop strukturálja. A kutatási eredmények tanulmánykötetekben és önálló (szerző) monográfiákban tervezzük közölni.

A kutatás első két évében az esemény és a trauma fogalmának és jelenségének a leírását segítő *interdiszciplináris keret* kialakítása a célunk. E kutatási szakasz feladata, hogy – a nemzetközi szakirodalom eredményeinek ismeretében – olyan elméleti-módszertani eszközöket dolgozzunk ki, amelyek alkalmasak az irodalmi és történelmi események kulturális és mediális kontextusának feltárására, azaz a kutatási tervben leírt és a modulokban részletesebben kifejtett kérdésirányok vizsgálatára. Az első évben *Trauma – esemény – szimptóma* címmel szeretnénk workshopot, a második évben ugyanezen a címen konferenciát szervezni. A második évben egy idegen nyelvű tanulmánykötetben (*Reading on the Margins*) és két önálló monográfiában (Bónus Tibor: *Az irodalmi és történelmi esemény performativitása*, ill. Molnár Gábor Tamás: *Változatok az olvasói nyilvánosságra*) szeretnénk publikálni az eredményeinket. A *Trauma – esemény – szimptóma* című konferencia anyaga a harmadik évben jelenne meg, két további monográfia mellett (Kelemen Pál: *Sammeln und Hegen. Das Sammeln und die Bildung bei Adalbert Stifter*, ill. Lénárt Tamás: *A történelem pillanatfelvételeinek irodalmi archívumai*).

A harmadik évben *Forradalom – performativitás – struktúra* címmel tartanánk workshopot, amelyet a negyedik évben szintén konferencia követne. E második kutatási szakasz feladata az, hogy a történelmi és irodalmi események összefüggéseit az első szakaszban kidolgozott módszertani keretben, a „poszttraumatikus évszázad” (Shoshana Felman) meghatározó eseményei alapján, *esettanulmányok* formájában vizsgáljuk. A harmadik évben szintén egy idegen nyelvű tanulmánykötet *Zur Archäologie der literarischen Öffentlichkeit*, valamint két monográfia megjelentetését várjuk el a projekt munkatársaitól (Hansági Ágnes: *A folytatásos regény szerepe az irodalmi nyilvánosságban*, ill. Scheibner Tamás: *Irodalom, politika és a nyilvánosság körei*). A negyedik kutatási évben a konferencia anyagának és egy további monográfiának (Kulcsár-Szabó Zoltán: *A gondolkodás háborúi. „Események” az irodalomban és a politikai diskurzusban*) a kiadását tervezzük.

A két, előkészítő szerepű workshopra szeretnénk meghívni a trauma-kutatás egy-egy nemzetközileg elismert, külföldi szakértőjét. Az idegen nyelvű publikációkat olyan külföldi kiadóknál szeretnénk megjelentetni, amelyek fontos kiadványokat jegyez a kérdéskör szakirodalmában.